توندوتیژیی یا هێوریی؟

مەسعود محەمەد

لە بەشی یەکەمدا باسی سروشتی مردوومان کرد، ئەوجا هاتینە سەر گیاوگۆڵ و ئاژەڵ و لە گۆشەی توندوتیژیی و هێورییەوە لێیان ڕامایین تا گەیشتینە جیهانی مرۆ و دوو دیاردەی ڕێباز و چارەنووسیمان بە بەرزیی نرخاند. لە پلەی یەکەمدا، بە پشت بەستن بەو ئەنجامگیرییەی کە پێی گەیشتووم ــ پێم وایە ــ ئەو ئەنجامگیرییە تایبەتە بە منەوە، کە بە درێژایی سالانێکی زۆری خۆتاقیکردنەوە و ڕامان و وردە ئەنجامگیریی کە پەلوپۆیان لە بەر پێوانەکاری لۆژیک و ئەنجامیگری لێکۆڵینەوەی زانایاندایە و دوای ئەوەی جڵەوی هۆشی خۆمم لە نیگاکردنی پاشکۆیی و دەستەمۆبوون ڕەها کرد و بەوە ڕازی بووم کەشتی ئەنجامگیریی بە هەر کەنارێک بگا، دەڵێم لێرەدا تەنها مەودای ئەوە هەیە دەست بە وشەوە بگرم و هەر لە گۆشەی بابەتەکەوە بڕوانم، بەوەندە دەسبەردار بم کە لە بواری هەوڵی قایلکردندا ئەوەندە بەسە کە پتر لە سێسەد لاپەڕەم لە سەر لایەنی نەرێتی و ئەرێتی هۆشی مرۆ نووسیوە و ئەگەر دەرفەت هەبوایە دوای ئەو دوو بەشەی کتێبەکە، دەچوومە سەر بەشی سێیەم و چوارەم...

مرۆ بە شێوەیەکی جیاواز لەو بوونەوەرانەی کەون کە بە کەرەسەی گردەبڕ هەست بە بوونیان دەکەین هاتۆتە بوونەوە و ئەو کەرەسەیەش عەقڵەکەیەتی و هۆکاری پەرەسەندن و پەرەپێدانی شتەکانیتی و لەو قسانەی کە کردوومن، یەکێکیا ئەوەیە کە بەر لە نیو سەدە گوتوومە: کێشەی هۆشی مرۆ ئەوە نییە کە نایەوێ دیاردەکان لێکبداتەوە، بەڵکو ئەوەیە کە بە هەڵە لێکیان دەداتەوە... وای بۆ دەچم ئەو قسەیە تەعبیر لە ڕاستیی تەواو دەکا و کاروباری مرۆ بە جۆرێ لێکدەداتەوە کە شتێکی دی وەهای لێکناداتەوە. ئەو عەقڵەی بەر لە هەزاران ساڵ وای لە مرۆ کردووە تەپڵ بۆ مانگگیران لێ بدا تا ئەو ڕۆحە شەڕانیانە دوور بخاتەوە کە مانگیان قووت داوە، هەر هەمان ئەو عەقڵە لە سەر مانگ دایبەزاندووە. ڕاستە مرۆ وەک هەموو گیانلەبەرانی دی غەریزەی هەیە و هەندێ لە ڕەفتارە چاک و خراپەکانی شی دەکاتەوە، بەڵام ڕۆڵی عەقڵ هەزار جار لەوە مەترسیدارترە و تەنانەت عەقڵ ئەگەر لە یاساکانی خۆی لایدا، لە توندوتیژی و خراپەدا خەیاڵی خەیاڵبازانیش دەبەزێنێ.

غەریزە، خۆی لە خۆیدا ناتوانێ بابەتی پێشکەوتووی وێرانکاری دابهێنێ، بەڵکو بە درێژایی زەمان بە یەک شێواز دووبارەی دەکاتەوە و نە نوێکردنەوەی تێدا دەکا نە داهێنان. بەڵام عەقڵ کارێکی وا دەکا لایەنی شەڕانگێزی، پەرەسەندوو و هەمەجۆر بێ و تێیدا لێهاتوو بێ و ببێتە پێشڕەو لە داهێنان و کەشفکردن و چاکەکاری و بەزەییشدا: عەقڵ سەرەتایەکی ساکاری هەڵسوکەوتی لەگەڵ بووندا دەست پێ کرد و هەر لە سنووری هۆشیدا بوو و خواستەکانیش لە پێناوی مانەوەدا ساکار و سنووردار بوون، بەڵام هەوێنی پێشکەوتنی لە هەستکردنیدا هەبوو. بۆ نموونە دەڵێم کە هۆشی بە سەر ئەوەدا شکا "پاچکە" لە کاروباری گواستنەوەدا بەکار بێنێ، هەر خۆی بوو لە ئەنجامی پەنابردنیەوە بۆ ئامێری سەرەتایی وا پێش بکەوێ، لە کۆتاییەکانی سەدەی بیستەمدا بۆشاییەکانی ئاسمان داگیر بکا...

پێداویستی بۆ فراوانکردنی خێزان و تایەفە وای کرد پێداویستی خۆراکیش زیاد بکا و هۆشی ببزوێنێ تا بیر لە کشتوکاڵ و ئەوەی بە دوویدا دێ، لە خانوبەرە و گوند و شتی تری ماددی وەک پێشخستنی کەرەسەی ڕاو و پەیوەندی کۆمەڵایەتی و ڕێکخستنی پەیوەندی ژن و پیاو بکاتەوە و بیر لە بە باشزانینی هاوکاری و دانانی کەسێکی ڕێبەر بکاتەوە... ئەوجا بیرکردنەوە لە کەونی ئاڵۆز و نهێنییەکانی... هتد. عەشرەت دامەزرا و گوند

ڕاستە خۆشویستنی خود بۆی هەیە بەرەو تەماحکاری بڕوا و کاریگەری لەوەدا هەبێ دەستدرێژی بکرێتە سەر مافی خەڵکی دی، ئەمەش لە هەر جێیەک مرۆ تێیدا هەوڵ بدا بە تێکۆشان نانی خۆی و پێداویستییەکانی خۆی پەیدا بکا هەیە، بەڵام ئەوە دوو کاریگەریی گرنگی لە سەر هەیە، دوو کاریگەریی یەکجار گرنگ کە توندوتیژییەکەی سنووردار دەکا. یەکەمیان خۆشەویستی زەید بۆ خۆی، بە خۆشویستنی خەڵک بۆ خۆیان بەرانبەری گیراوە و بەوەش لێکنێزیکبوونەوە ڕوو دەدا و ئەم لە ترسی ڕەفتاری دوژمنکارانە زۆرترین میقداری خۆ خۆشویستنی ناوەخن شەڕانی کەم دەکاتەوە و ئەم هاوسەنگییەش مەگەر لە کاتی لە دەستدانی هاوسەنگیدا کە بە کەڵەکە بوونی شەڕخوازی لە لایەک، یا لە کاتی نەخۆشی دەروونیدا کە هاوسەنگی تێکدەدا، یا لە هەوڵدان بۆ تەماحوەبەرنان و ترساندن و شتی لەو بابەتانە دێتە کایەوە، لە بیر بچێتەوە. دووەمیشیان پێداویستی کۆمەڵگای مرۆڤایەتییە بە هاودەمێتی و هاوکاری و پەیوەندییەوە و ئەگەر غەریزەی خۆخۆشویستن بابەتێکی هەمیشەیی بێ لە پێکهێنانی بوونەوەری زندوودا هەر ئەو خۆخۆشویستنە لە زۆربەی کاتدا وا دەخوازێ هانا بۆ بوونەوەری تر ببا و یەکجار ئەو کەسانە دەگمەنن کە دەچنە ئەشکەوتێکەوە و خۆخۆشویستنی خۆیان بلاوێنن...

ئەو ڕاستییەی تەنانەت چاوی نووقاویش لێی بە هەڵەدا ناچێ ئەو پێشکەوتنانەی کۆمەڵگای مرۆیە لە بوارە جیاوازەکانی کارگە و ئاژەڵداری و خانەی زانایانی و کۆگای جلوبەرگ و ستۆدیۆی فیلمسازی و فرۆکەخانەکانی.. و.. و بەدی هاتوون و هەموویان هەر لە سەرەتاوە پێویستیان بە هاوکاری و نەهێشتنی زیدەڕۆیی لە هاوکاریدا بووە و ئەم ڕاستییە زەبەلاحە، بە درێژایی سەردەمەکان و بۆ پاراستنی کۆمەڵگا و ڕێباز و بەرژەوەندییەکانی بووە لە نەیاران و ئەوەش داکی شەرع و دەستوور و ئەو کەلەپوورە ناسراوانە بووە کە بە پێی سەردەم و شوێنەکان، دژی شکاندنی ڕێسا و پێوانەی دادوەری وەستاونەتەوە... باش دەزانین کە چوارپەلی تەماحکاری شەڕانی بە زنجیری زێڕینی وشەی جوان کە دایدەڕێژم، نابەسترێتەوە و ئەوەندەی مەودای هەبێ لە سەر شەڕخوازی خۆی بەردەوام دەبێ و تەنانەت خەلقەندەکانی خوا بە پێزانین و خۆشی و سوپاسگوزارییەوە و لە دەرەوەی مافە شەرعییەکانیاندا، بە شان و باڵ و چاکە و پیاوەتییەکانیدا هەڵدەدەن و بە دزییەوە و بایی ئەوەی نەبێتە هۆی ئابڕووچوون و سزادان دڵی خۆیانی پێ خۆش دەکەن و مەسەلەکەش ئەوە نییە تەنها هەندێ لادەر بن لە ڕێساکان. کاریگەریی ئەوانە بایی ئەوە هەیە باسی دیاردەکە و ئەنجامەکانی لە چوارچێوەی یاسا و دەزگاکانی ئاسایش و پارێزگاری و سزاداندا بکرێ.. ئەگەر بە درێژی و بایی ئەوەی مافی خۆی بدەینێ بێینە سەر وردەکاری،

باسەکەمان بە گوێرەی کۆمەڵگاکان و سستەمی یاسایی و باوەڕە هەمەجۆرەکان لە دیدی هەڵوێستیەوە بەرانبەر بە لادان لە نەریت و یاسا درێژ دەبێتەوە. بەڵام ئەو باسە درێژ و درێژ دەبێتەوە و هەر بۆ هزری خوێنەر لێی دەگەڕێم تا لەو ڕوانگەیەوە بڕوانێتە کۆمەڵگاکان و جێی خۆی لە ناویاندا بدۆزێتەوە. کۆمەڵگا لە پلەکانی تێکشکاندنی دەستدرێژییەوە هاتووە و دەشڵێم ڕێڕەوی پەرەسەندنی مرۆڤایەتی بە شێوەیەکی گشتی و

لێرەوە، قسە لە سیاسەت و داراییدا دەبێتە دوو دەبەشی سەرەکییەوە کە توندوتیژی و هێورین و لە بەشی داهاتوودا جێگەیان دەبێتەوە.
(العراق)ی 11ی حوزەیرانی 1994

توندوتیژیی یا هێوریی؟

لە بەشی یەکەمدا ئاماژەیەکی مەیلەو کاڵمان بۆ ڕۆڵی ئابووری کرد لە بواری توندوتیژی و هێوریدا و ئەوجا نۆرەی هەڵوێستی سیاسەت دێ لەو دوو دیاردەیەدا و ئەوەش زەحمەتترین باسی ئەو سەرەناوەیە، ئەوەش، نەک لە بەر ئەوەی لە زۆربەی وردەکارییەکانیدا ئاڵوودەی هەستیارییە بەڵکو بە هۆی زۆری و فراوانی قوتابخانە و مەنهەجەکانی و دووری و جیاوازی هەر یەکێکیان لەوانی تر و لەگەڵ ئەوانی تردا، لە هەڵوێستیاندا بەرانبەر ژیانی کۆمەڵایەتی بە گشتی و ئابووری بە تایبەتی و بەرانبەر (تاک) و پلەوپایەی لە (کۆ)دا بە تایبەتیتر. ئەم قوتابخانە سیاسییانە دەبنە سێ بەشی سەرەکییەوە کە ڕاست و ناوەڕاست و چەپن و هەر یەکەشیان شێواز و قالب و مەنهەج و ڕێڕەوی خۆی هەیە کە باوەڕی پێی هەیە و باوەڕدارانی بەرگریی لێ دەکەن. باسکردنی هەموو ئەوانە لەم گۆشە سنووردارەدا کاری کردەنی نییە و چار نییە، دەبێ قسان کورت بکەینەوە و بەوەندە واز بێنین ڕای خۆمان لەو گۆشەنیگایەوە دەربڕین کە ئەوانە توندوتیژی و هێورییان قەبووڵە یا نا، ئەگەر قەبووڵیشیانە تا چ ئاستێک.

بە شێوەیەکی گشتی، ئەوە ڕاستییە ئەگەر بڵێین، بە گوێرەی ڕادەی دوورکەوتنەوە لە ناوەڕاست، لە هێوریی دوور دەکەوینەوە و دەچینە ناو توندوتیژییەوە چونکە ناوەڕاست لە جەوهەری خۆیدا و دوور لە فەلسەفەگەرایی و بڕوبیانوو، هێڵێکی مێژوویییە کە جموجووڵی سەقامگیری ژیانی بە دەوردا گردۆتەوە و مسۆگەرکردنی کەرەسەی ژیان بە پێی پەیوەندییەکانی بارودۆخی خەڵکی هەمە جۆری بازاڕ و کرێکار و وەرزێر و خەڵکانی سەر بە گواستنەوە و دابەشکردن کە لەگەڵ ڕۆڵی یەکجار گرنگیشیاندا لە هەڵچنینی کۆمەڵ و بەردەوامی ژیان و بەرزکردنەوەی ئاستی کۆمەڵایەتی و پەرەپێدانی بەرەو باشتر. ئەوانە لە کۆندا چ دەنگێکیان لە سیاسەت و کاروباری دەوڵەت و ڕاگەیاندنی جەنگ و بڕانەوەیدا نەبووە [جگە لە هەردوو حاڵەتی یۆنان و ڕۆمان] و تا ئێستاش زۆرینەی گەلانی جیهانی سێیەم لە هیچ مەسەلەیەکی مەترسیداردا، کە پەیوەندی بە ئابووری و دەوڵەت و شێوازی ژیان و هەق و ناهەقییەوە لە بیر و ئایدۆلۆژییەکاندا هەبێ، لە هەڵبژاردنەوە دوورن و ئەو ژیانە دەژین کە دەسەڵاتداران حەزی لێ بکەن و بەشیان لە خۆشی و ناخۆشیدا بە دەستی خەڵکی ترەوەیە و شێوازی ژیانیان لە سەر ئاستی مەیلیان لە ڕاپەڕاندنی کاروباری چاکە وەستاوە. ئاشکرایە دەردی وەستانی ئەو گەلانە لەو ئاست و بوارەی لە دەستدانی ئیرادەی سیاسی و دەستهەڵبڕینیان بەرەو ئاسمان بۆ بەزەیی کە تێیدان، لە سەرەتایی و دواکەوتوویی و بێ هێزی پێداویستی توانای بەکارهێنانی دەنگ و سەپاندنی ویستەکانیانە بە پێی کەرەسە شارستانیەکان. دیموکراتیزم، کە زاراوەیەکی بەربڵاوە بۆ گەیاندنی واتای بوونی ڕای گشتی کە ڕۆڵی لە دانانی ڕێوڕەسمی سیاسەتی دەوڵەت هەیە کە هەرگیز نەبووە و نابێتە ڕێکخستن و داڕشتنی وشە و دروشم و هەڵسوکەوتی پەرستن کە لەگەڵ ئەنجامدانیاندا، وەک نوێژ و سەڵاوات کە خۆی لە خۆیدا خێری هەیە ئەرکەکانیشیان کۆتایی دێ.

دیموکراتیزم ژیانە بە پانایی و درێژیی و قووڵیی خۆیەوە و (دەنگدانی گشتی)یش ئەنجامێکی کۆتایی پێ هاتووی پەیوەندییەکانی نێوان حکوومەت و گەلە کە بە ساکاری و بە ویستی خەڵک وەک لێدانی دڵ و سوڕی خوێن و هەناسەدان کە بە بێ خۆهەڵنان و منەت هەوا دەداتە سییەکان، بە سروشتی ئەنجام دەدرێ. ئەگەر سوڕی خوێن و هەناسەدان بکەونە بەر مەرج و ڕەزامەندی ئەم و ئەوەوە، لە ماوەدای چەند دەقیقەیەکدا،

العراق
18ی حوزەیرانی 1994